ABDULLAH b. İBÂD
(عبدالله بن اباض)
(bk. ABDULLAH b. İBÂZ).

ABDULLAH b. İBÂZ
(عبدالله بن اباض)
Abdullāh b. İbâz el-Mürrî et-Temîmî

Hâricî fırkalarından İbâzıyye'nin kurucusu.

İbn İbâz'ın ve dolayısıyla İbâzıyye'nin okunuşu iki ayrı şekilde tesbit edilmiştir. Belâzürî, İbnü'l-Esîr, İbn Manzûr gibi tarihçi ve dilciler, kelimeyi **ibâz-ibâzıyye** şeklinde harekelerken, IX.-X. hicrî asırların İbâzî müellifleri olan Berrâdî ile Kalhâtî ve Mu'tezilî Neşvânü'l-Himyerî, ayrıca Sünnî Kalkaşendî **Ebâz-Ebâzıyye** şeklini tercih etmişlerdir. Bununla birlikte, Kuzey Afrika ve Uman İbâzîliği'nde, uzunca bir müddet **Ebâz-Ebâzıyye** şeklinin tercih edildiği, sonraki devirlerde ve günümüzde ise **İbâz-İbâzıyye** tarzının benimsenmiş olduğu söylenebilir.

Abdullah b. İbâz hakkındaki ilk bilgiler, Emevîler'in Hâricîler'e aşırı zulmü ve baskısı karşısında, yine bir Hâricî olan Nâfi' b. Ezrak'ın teklifi üzerine, onun Yezîd b. Muâviye'ye karşı halifelik iddiasında bulunan Abdullah b. Zübeyr'e yardıma karar veren topluluk arasında yer aldığıdır. Ancak İbnü'z-Zübeyr ile fikren anlaşamayan Hâricîler ondan ayrılınca Abdullah da Nâfi' b. Ezrak, Abdullah b. Saffâr ve Hanzala b. Beyhes ile Basra'ya gitti (683). Fakat Nâfi', Hâricîler'in pasif kalmasının doğru olmadığını ileri sürerek kendisine katılanlarla birlikte Ahvaz'a gitti ve Basra'da kalan Muhakkime Hâricîleri'ne, **ka'ade***nin (pasif kalan Hâricîler) kâfir olduğuna dair bir mektup yazdı. Onun bu mektubu Basra'ya geldiği zaman önce Abdullah b. Saffâr, sonra da Abdullah b. İbâz tarafından okundu. İbn İbâz, "Allah, Nâfi' b. Ezrak'ın doğru söylediğini kabul eden her görüşü kahretsin" deyip aralarında bulundukları insanların müşrik olmadığını, bunun için kendi durumlarının, müşriklerin arasında bulunduğu sırada Hz. Peygamber'in durumu ile kıyaslanamayacağını söyledi ve içlerinde yaşadıkları insanların sadece nimetler karşısında nankör (küffârun bi'n-ni'am) sayılmaları gerektiğini, bu sebeple de onların can ve mal güvenliğine sahip oldukları-nı ifade etti. Onun müfrit Hâricîler'e katılmayışının Ebü'ş-Şa'sâ Câbir b. Zeyd el-Ezdî'nin tesiriyle olduğu açıktır. Hatta bazı Sünnî müellifler, muhtemelen bu davranışına bakarak onun bir İbâzî olmadığını da söylemişlerdir (bk. Buhârî, *et-Târîḫu'l-kebîr,* I/I, 204; Zehebi, *Teẕkiretü'l-ḥuffâẓ,* I, 72-73; İbn Hacer, *Tehẕîbü't-Tehẕîb,* II, 38-39). Esasen o, aklıselim ve sünnet hudutları içinde kalmak isteyen Vehbîler'i (Abdullah b. Vehb er-Râsibî'ye bağlı ilk Hâricîler) kendi etrafında toplayıp Basra'da sakin bir hayat yaşamıştır. Onun reisliğinde Basra'da yaşayan İbâzîler'in bu devrine **kitmân** (gizlenme) devri denilmiştir. İbâzî kaynaklar ona İmâmü'l-müslimîn, imâmü ehli't-tahkîk ve'l-umde (ve'l-adl) denildiğini bildirirler. Abdullah'ın 683 yılında kısa bir müddet İbnü'z-Zübeyr'e katılması dışında, kendi mensuplarının siyasî ve sosyal çalkantılar karşısında pasif halde kalmalarını sağladığı bilinmektedir. Buna, muhtemelen mensubu bulunduğu Ahnef b. Kays'ın taraftarlarının davranışı ve en önemlisi, fırkanın fikir babası sayılan Câbir b. Zeyd'in düşüncelerini benimseme arzusu sebep olmuştur denebilir. Çünkü o, Ahnef'in Emevî idarecileri ile anlaşma imkânlarını sonuna kadar sürdürdüğüne şahit olmuştu. Nitekim kendisi de aynı yolu takip ederek Abdülmelik b. Mervân ile dostça münasebetler kurdu; hatta İbâzî müelliflere göre, Abdülmelik'e "iyiliği yayması ve kötülüğü engellemesi" için bir tavsiye mektubu yazdı. Abdullah bu mektubunda, ilk iki halife Ebû Bekir ile Ömer'in Kitap ve Sünnet'e bağlı kaldıklarını, Osman'ın ise gerek valileri gerekse icraatı ile Kitap ve Sünnet'ten ayrılarak bid'atlar icat ettiğini, kendisine Allah'ın kitabını hatırlatmak için gidenlere tövbe ettiğini söylediği halde, tövbesini çiğneyip onların dövülmesi veya el ve ayaklarının kesilmesi için valilerine mektup yazdığını, bu mektubun ele geçirilmesi üzerine katlinin meşrulaştığını, ondan sonra iş başına gelen Ali'nin ise Allah'ın koyduğu hüküm dururken insanların hakemliğine baş vurmak suretiyle küfre girdiğini, Muâviye'nin fâcir olup liderlik peşinde koştuğunu, hele Yezîd gibi fâsık, kâfir ve içki içen birini kendi yerine halef seçmesinin kötülük olarak ona yeteceğini, bütün bu olumsuz tavırları kendilerinin tasvip etmediğini, gerçekte Hâricîler'in, kulların değil Allah'ın hükmüyle hareket ettiklerini, zulme karşı çıktıklarını ve fakat hareketleriyle küfre giren İbn Ezrak'tan **teberrî*** ettiklerini, yer yer âyetlere dayanarak açıkladıktan sonra, imamların hidâyet ve dalâlet imamları olmak üzere ikiye ayrıldığını, Abdülmelik'in de hidâyet imamı olması için Allah'ın kitabına uymasının zaruri olduğunu etraflıca izah etmiştir. Bir bakıma Abdullah b. İbâz ile taraftarlarının hareketlerinin sebeplerini ve zihniyetlerini gösteren bu mektup, 686 yılından sonra yazılmış olmalıdır. Çünkü mektubun buraya alınmayan bir kısmında, Muhtâr ile İbnü'z-Zübeyr'in kardeşi Mus'ab arasında, bu yılda (67/686) cereyan eden bir çarpışmadan da söz edilmektedir.

İbn İbâz'ın bu mektubu dışındaki faaliyetleri ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Şehristânî, onun Mervân b. Muhammed zamanında (744/750) ayaklandığını ve Mervân'ın kuvvetleriyle Tebâle'de çarpıştığını söylüyorsa da bu husus pek inandırıcı görünmemektedir. (Ayrıca bk. İBÂZIYYE.)

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târîḫu'l-kebîr* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî v.dğr.), Haydarâbâd 1360-80/1941-60, I, 204; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf,* Süleymaniye Ktp., Reisülküttap, nr. 597-598, vr. 423ᵇ, 437ᵇ, 570ᵇ; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. Zeki Mübârek—Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire 1355-56/1936-37, s. 1030, 1039, 1040; Taberî, *Târîḫ* (nşr. M.J. de Goeje), Leiden 1879-1901, II, 425, 515 vd., 519 vd.; Şehristânî, *el-Milel ve'n-niḥal* (nşr. M. Seyyid Kîlânî), Kahire 1381/1961, I, 125, 134; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 — Beyrut 1399/1979, IV, 165 vd., 167-168; a.mlf., *el-Lübâb,* Kahire 1357-69, I, 17; *Lisânü'l-ʿArab,* "İbâż" md.; Zehebî, *Teẕkiretü'l-ḥuffâẓ,* Haydarâbâd 1375-77/1955-58, I, 72-73; Kalkaşandî, *Nihâyetü'l-ereb* (nşr. Ali el-Hâkānî), Bağdad 1958, s. 290; İbn Hacer, *Tehẕîbü't-Tehẕîb,* II, 38-39; Neşvânü'l-Himyerî, *el-Ḥûrü'l-ʿîn* (nşr. Kemâl Mustafa), Kahire 1948, s. 173; Şemmâhî, *Kitâbü's-Siyer,* DTCF Ktp., İsmâil Sâib, nr. I/1568, vr. 35ᵃ-39ᵃ; Berrâdî, *el-Cevâhir,* Kahire 1302, s. 155, 156-167, 175; Kalhâtî, *el-Keşf ve'l-beyân,* British Museum, Oriental, nr. 2606, vr. 197ᵃ, 205ᵃ, 225ᵃ⁻ᵇ; Süleymân el-Bârûnî, *Muḫtaṣaru Târîḫi'l-İbâżıyye,* Tunus 1357/1938, s. 13-28; J. Wellhausen, *el-Ḫavâric ve'ş-Şîʿa* (trc. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1958, s. 69; Ali Yahyâ Muammer, *el-İbâżıyye fî mevkibi't-târîḫ* (I-II), Kahire 1964 (III), Beyrut 1966; Amr en-Nâmî, *Studies on İbadism* (Ph. D. Thesis), Cambridge 1972; E. Ruhi Fığlalı, *İbâdiye'nin Doğuşu ve Görüşleri,* Ankara 1983, s. 73-74, 80, 82-86; A. de Motylinski, "Abdullah", *İA,* I, 33-34; T. Lewicki, "al-Ibāḍiyya", *EI²* (İng.), III, 648 vd.

ETHEM RUHİ FIĞLALI